

Литвишко Л.О., к.е.н., доцент, доцент кафедри менеджменту,
Національний транспортний університет, lili3004@ukr.net
Смітюх Ю.Є., здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти,
Національний транспортний університет, yulichkasmit@gmail.com
Кісільова А.О., здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
Національний транспортний університет, nastiakisiliova@gmail.com

ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ КОМПОНЕНТ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ НА РІЗНИХ СТАДІЯХ ЖИТТЄВОГО ЦИКЛУ ПІДПРИЄМСТВА

Екологічна безпека є багатовимірною категорією, що поєднує дотримання вимог екологічного законодавства, запобігання техногенним ризикам, мінімізацію негативного впливу виробництва на довкілля та інтеграцію принципів сталого розвитку у бізнес-моделі підприємства. У кризових умовах (економічних, військових чи техногенних) екологічна складова управління виступає не другорядним, а стратегічним фактором збереження конкурентоспроможності та довгострокової стійкості.

Антикризове управління - це система, спрямована на адаптацію підприємства до мінливих умов зовнішнього середовища через своєчасне виявлення загроз і впровадження стабілізаційних заходів [1]. Водночас поняття життєвого циклу підприємства (стадії: становлення, зростання, зрілість, спад/реструктуризація) дозволяє ідентифікувати вразливі фази, в яких ризики особливо актуальні [2] та підвищити ефективність управлінських рішень, швидко реагувати на виклики зовнішнього та внутрішнього середовища, що сприяє розробці заходів для управління підприємствами в кризових ситуаціях [3].

На кожному етапі життєвого циклу підприємства, антикризові заходи мають включати екологічну складову: від інвестицій у «зелені» технології на стадії зростання до утилізації відходів, енергоефективності й модернізації обладнання на стадії зрілості та екологічної реструктуризації під час спаду. Зокрема, на стадії «становлення» - впровадження політики екологічної відповідальності, визначення пріоритетів сталого розвитку; «зростання» - екологізація технологічних процесів, впровадження ресурсозберігаючих рішень, контроль викидів; «зрілість» - інтеграція циркулярної економіки, оптимізація енерговитрат, ESG-звітність; «спад/реструктуризація» - екологічний аудит, модернізація або заміна небезпечних технологій, санація та рекультивація територій. В таблиці 1 представлено характеристику життєвого циклу підприємства та екологічні пріоритети як антикризовий компонент управління підприємством.

Таблиця 1 - Стадійний підхід до екологічної безпеки в життєвому циклі підприємства

Стадія життєвого циклу	Екологічні пріоритети як антикризовий компонент
Становлення	Визначення екологічних аспектів діяльності; установка політики сталого розвитку; первісний аналіз ризиків (ISO 14001 Plan); підвищення екологічної обізнаності у керівництві.
Зростання	Впровадження ресурсозберігаючих технологій, оптимізація енерговитрат, контроль викидів, система моніторингу (ISO 14001 Do/Check).
Зрілість	Розширення EMS; інтеграція циркулярної економіки; ESG-звітність; безперервне вдосконалення (ISO 14001 Act) та забезпечення стійкості.
Спад / реструктуризація	Проведення екологічного аудиту; санація територій; заміна небезпечних технологій; залучення інвестицій на екологічно безпечну модернізацію.

Цей підхід підкріплюється загальною логікою life cycle management - менеджментом, що враховує всебічні наслідки на всіх стадіях. Його сутність полягає в уникненні перенесення екологічного навантаження з однієї стадії циклу на іншу, а також у визнанні ролі технологічних інновацій у подоланні екологічних викликів.

Екологічну безпеку доцільно розглядати, як фактор мінімізації ризиків, адже недотримання екологічних стандартів здатне спричинити не лише екологічні, а й фінансові та репутаційні кризи: штрафи, судові позови, втрата ринків, соціальна напруга в громадах. Відповідно, інтеграція системи екологічного менеджменту (ISO 14001, EMAS) у структуру антикризового управління знижує ризики кризових ситуацій, що дозволяє організовано планувати, виконувати, оцінювати й вдосконалювати екологічну політику підприємства.

Питання екологічної безпеки сьогодні стають усе більш актуальними. Зокрема, у роботі [4] автори досліджують питання природоохоронної діяльності, що призвело до встановлення інноваційного напрямку в поліпшенні екологічного стану в м. Києві та в Київській області. Дослідження впливу викидів у повітря стали підставою для розробки пропозицій щодо зміни техніко-економічного переозброєння автотранспортних підприємств.

У дослідженні [5], науковці розглядають автомобілізацію - як центральну проблему утворення шуму, поширення шкідливих речовин та респіраторних захворювань через використання двигунів внутрішнього згоряння. Тому запропоновано концепцію модульних електробусів, яка забезпечить економічну доцільність використання різної місткості та типів рухомого складу для перевезення людей і вантажів по місту та покращить екологічні показники.

Використання принципів управління ризиками підприємства (ERM) охоплюють виявлення, аналіз, реагування на ризики й моніторинг ефективності управління - включно з екологічними ризиками, що дозволяє формувати превентивні антикризові рішення [6].

При дослідженні питань «Розробка критеріїв впливу на навколишнє середовище запланованих робіт з будівництва, експлуатації, технічного обслуговування та реконструкції транспортних об'єктів» [7], науковцями встановлено кількісні показники оцінки впливу на навколишнє середовище (ОВНС) планованої діяльності з будівництва, експлуатації, ремонту та реконструкції транспортних об'єктів.

Таким чином, антикризове управління з врахуванням екологічних ризиків, включає:

- виявлення уразливих точок: під час криз (воєнні, техногенні, екологічні) екологічний моніторинг стає критично важливим. Руйнівна діяльність, забруднення, аварії - усі ці фактори можуть призвести до глибинних криз - екологічних, фінансових і репутаційних;
- структуроване реагування: включення екологічних ризиків у ERM-рамки - формування стратегій реагування (уникнення, зменшення, передача, прийняття), налаштованих на екологічні загрози;
- відновлення та навчання: післякризовий аналіз, внесення корективів, навчання персоналу, оновлення політик - це те, що забезпечує екологічну гнучкість і стійкість;
- життєвий цикл як структура: методологія стадійного підходу дозволяє пріоритизувати екологічні антикризові заходи на кожній фазі розвитку.

В умовах війни чи великих техногенних аварій екологічна безпека стає питанням національної та корпоративної стратегії. Руйнування інфраструктури, забруднення повітря, ґрунтів і води, масові пожежі підвищують вразливість підприємств і територій. Відповідно, система антикризового управління повинна включати механізми оперативного екологічного моніторингу, планів реагування на надзвичайні ситуації та співпраці з державними й міжнародними інституціями.

У сучасних умовах екологічна безпека є не лише вимогою регуляторів, а й ключовим фактором інвестиційної привабливості. Фонди й кредитні організації дедалі більше враховують екологічні та соціальні критерії (ESG) у процесі фінансування. Таким чином, підприємства, що розглядають екологічну безпеку як стратегічний компонент антикризового управління, отримують перевагу у доступі до фінансів, партнерств та міжнародних ринків.

Перелік використаних джерел:

1. Жукова Т., Басанець І., Плікус І. Антикризове управління в забезпеченні фінансової безпеки бізнесу. Вісник Сумського державного університету. Серія Економіка. 2021(1):58-67. DOI: [10.21272/1817-9215.2021.1-7](https://doi.org/10.21272/1817-9215.2021.1-7)
2. Кривов'язюк І.В. Антикризове управління підприємством : навчальний посібник. 3-тє видання, доповн. і переробл. Київ : Видавничий дім "Кондор", 2020. 396 с. URL: <https://surl.li/xfdzic>
3. Kompanets K., Lytvysenko L., Fedoryak R., Krasnoshtan O. Simulation Modeling of the Distribution of Rights and Management System of Innovative Development of Personnel of Enterprises under the Influence of the Factors of the COVID-19 Pandemic. Virtual International Conference on Sustainable Innovation in Mechanical Engineering 1CSIME-2021. 2022. Vol. 2413. P. 040003-1 - 040003-11. URL: <https://doi.org/10.1063/5.0079789>
4. Компанець К. А., Малахова Ю.А. Формування інноваційної природоохоронної діяльності. Електронне фахове видання «Приазовський економічний вісник». Випуск № 2(25) 2021 р. С. 141-144. DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2021-2-25> URL: http://pev.kpu.zp.ua/journals/2021/2_25_ukr/27.pdf
5. Porfirenko V., Dekhtarenko D., Lytvysenko L., Hrebelnyk M., Artemchuk V., Parokhnenko O. Ways of Optimizing the Environmental and Operational Mobility of Passenger Transportation in Megacities. The International Conference on Business and Technology (ICBT'2022). 2023. Vol. 2. P. 720-732. DOI: [10.1007/978-3-031-26956-1_67](https://doi.org/10.1007/978-3-031-26956-1_67). URL: https://doi.org/10.1007/978-3-031-26956-1_67
6. Що таке управління ризиками підприємства (ERM). URL: <https://surl.li/fmpurk>
7. Developing a Tool for Environmental Impact Assessment of Planned Activities and Transport Infrastructure Facilities. Mateichyk, V., Khrutba, V., Kharchenko, A., Khrutba, Y., Protsyk, O., Silantjeva, I. Transportation Research Procedia, 2021, 55, стр. 1194–1201 DOI: <https://doi.org/10.3997/2214-4609.20215K2042>